

MÜMTAZ TURHAN'DA DOĞU-BATI AYRIMI BAĞLAMINDA EĞİTİM MESELESİ

Yüksel Yıldırım

Ülkemizde kurumlar arasında üzerinde en çok durulanlardan biri hatta en başta geleni eğitim kurumu olmuştur. Ülkemizin ilerlemesinde, kalkınmasında, milletin aydınlatılmasında eğitim kurumları ve eğitimcilerin önemine değinilmiş, “Her şeyin başı eğitim” ve “Eğitim şart” gibi günlük konuşmalardaki söylemler dahi meselenin özünde bu kurumun önemine dikkat çekmiştir. Ülkenin yetişmiş insan nüfusunun tamamının geçtiği bir biçimlendirme basamağı şekliyle düşünülecek olursa eğitim kurumu bu anlamda niceliksel olarak en önemli kurumdur denilebilir. Buna binaen en çok tartışılan meselelerden biri de eğitim meselesi olmuştur. “Maarif davası” adı altında ülkenin eğitim sistemi masaya yatırılmış, kısa ve uzun vade kaynaklı sorunlar, kısa ve uzun vadeli çözümlerle birlikte sunulmuş eğitim meselesine çözüm önerileri ortaya konmuştur.

Eğitimle ilgili günümüze kadar sıralanan sorunlar ve çözüm önerilerinin -Mümtaz Turhan da dahil- ortak özelliği, belli ana konuların altının çizilmesi şeklindedir. Geçmişten bugüne birçok analizde bu konular üzerinde durulmuştur. Bu durum konu etrafındaki problemlerin yıllardır değişmediği, başka bir deyişle bu problemlerin henüz çözülmediği anlamına da gelmektedir. Gene belirtilmesi gereken başka bir durum, bu problemlerin çözülmesi niyeti ile eğitimin kurumu, üzerinde en çok operasyona gidilen kurum olmuştur denilebilir. Konu, Osmanlı'nın son dönemlerinden beri gündemde olup, meselenin hâl çaresine bakılmak için türlü çabalara girilmiştir ve bugün de bu çaba devam etmektedir. Bu doğrultuda defalarca eğitim sisteminde değişikliklere gidilmiş, gerek ilk ve orta öğrenim tedrisatı, gerekse liselere ve üniversiteye giriş sınav sistemleri üzerinde sayısız kereler büyük ya da küçük oynamalar gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle konu, aynı zamanda üzerinde tartışmaların da çokça döndüğü bir konudur. Bir problem üzerinde tartışmaların devam

etmesinin sebebi ya problemin henüz çözülememesi, ya da çözümün herkesi tatmin etmemesi, kucaklayamaması nedeniyledir. Eğitim konusu üzerinde günümüze kadar devam eden tartışma ve bu yündeki çalışmalar, meselenin bir şekilde tam anlamıyla devam ettiğinin de göstergesidir denilebilir. Elbette, bir konu üzerindeki tartışmaların sürekliliği, konunun canlılığının ve dinamizmini koruduğunun göstergesidir. Durağanlık, konunun yarı ölümüdür denilebilir. Ancak söylemlerin çoğunun aynı ana hatlar üzerinde yapılması, konunun ana sorunlarının hâlâ çözülemediği anlamına da gelmektedir. Bu nedenle 100 yıla yaklaşan Cumhuriyet tarihinde “*kanayan yara*” tabirinin kullanıldığı alanlardan biri de maalesef eğitim olmuştur.

Ülkemiz aydınları da yıllardır devam eden bu yaraya pansuman yapabilmek kaygısıyla belli sorun tespitleri yapmaya çalışmışlar, belli çözüm önerileri getirmişlerdir. Mümtaz Turhan, bu anlamda önemli isimlerden biridir. Bu yazımızda Mümtaz Turhan’ın eğitim konusundaki görüşlerini ele almaya çalışacağız. Kendisi üzerine yapılan değerlendirmelerde kültür değişmeleri ve Batılılaşma konularının yanı sıra “*maarif*” konusu üzerindeki görüşleri de sıralanmaktadır.¹ Türk düşünce dünyasında kültür ve medeniyet, modernleşme, milliyetçilik meseleleri üzerinde önemli isimlerden sayılan düşünce adamı, bu konuda da bahsettiğimiz şekilde ana hatları çizen görüşler ortaya koymuştur. Bu nedenle Mümtaz Turhan denildiğinde diğer konu başlıklarının yanı sıra eğitim konusu da gündeme gelecek, aynı şekilde Türkiye’de eğitim konusunda yapı taşı sayılan tartışmacılar sıralandığında da gene Mümtaz Turhan’ın da adı öne çıkacaktır.

Mümtaz Turhan’a göre “*maarifin ana davaları aynı zamanda Türkiye’nin kalkınmasının, ilerlemesinin, bugünkü medeniyet seviyesinde bir medeniyet olmasının da esas davalarıdır.*”² İlerlemenin temeline eğitimi koymak Turhan’da kurumlardan birini tercih etmek ya da ilerleme alanlarından birinin niceliksel önemini vurgulama isteğinden ziyade eğitimin diğer inkişaf alanlarını da kapsayıcı bir nitelik taşımasından ileri gelmektedir. Çünkü Turhan’a göre ileri bir millet olmanın ön koşulu kimine göre ilime, ileri bir ilim zihniyetine ve aydınlarla sahip olmakla olabileceği gibi, kimine göre ülkenin büyük kısmını tarım nüfusu teşkil ettiği için tarımda ilerleme ile de olabilir. Ayrıca kimi sanayi, madencilik ve iktisadi ilerleme öngörürken kimi de idari teşkilatın ve adalet mekanizmasının önemine vurgu yapabilir. Bunların hiçbirine itiraz etmek mümkün değildir. Çünkü birbiri ile uyumlu bir ilerleme bu unsurlardan birinin bile dışarıda bırakılması ile sekteye uğrar. İlerleme bir bütündür. Ancak bu noktada ilerlemeye esas teşkil edecek kurumun öne çıkması, esas kuvvetin bu kurum üzerinde toplanması meselesi ortaya çıkmaktadır ki bu kurum da Mümtaz Turhan’a göre eğitimidir. Çünkü eğitim görünürde hiçbir üre-

¹ Bkz. Yılmaz Özakpınar, *Mümtaz Turhan*, Alternatif Yayınları, İstanbul, 2002.

² Mümtaz Turhan, *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri*, İstanbul Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1954, s. 5.

tim faaliyetinde bulunmamasına rağmen insan unsurunu yetiştirmesi bakımından bu öneme haizdir.³ Böylece ilerleme yolunda ana eksen olarak eğitimde ilerlemenin gerekliliğini vurgulayan Mümtaz Turhan, bunun yollarını ortaya koymaya çalışmış, eğitim sisteminin ilerlemesi için öncelikle sorun tespiti, ardından çözüm önerileri getirmiştir.

Mümtaz Turhan'ın eğitim meselesine yaklaşımında ilk ve en önemli orijinallik, bu konuda Doğu-Batı ayrımını koyması olmuştur. Ziya Gökalp'ten beri tartışılan kültür-uygarlık kavramına katkısı ve Batılılaşma meselesine yaklaşımı ile de bilinen Turhan, eğitim meselesine de yaptığı medeniyet ayrımı/ tasnifi açısından yaklaşmış; medeniyetler arası farklılıkların eğitim sistemine de yansıtacağını savunmuştur. Ona göre medeniyetler başlıca iki tipe ayrılmaktadır:

1. Toplumun ihtiyaçlarının ampirik (deneysel) bilgi ve onun uygulaması aracılığı ile karşılanması esasına dayalı medeniyet tipi.

2. Tamamen ilme ve onun uygulanmasına dayalı medeniyet tipi.

Mümtaz Turhan sayısı yirmi üçü bulan medeniyetlerden ilk tipe Batı medeniyetini, ikincisine de diğerlerini örnek verir.⁴ Bilgi edinme ve uygulama açısından medeniyetlerin sınıflandırılması, edinilen bilginin aktarımı noktasında da medeniyetleri iki farklı eğitim sistemine yöneltecektir. Bu anlamda Çin modeli örneğindeki Doğu, terbiye yönü baskın, Batı eğitim sistemi ise daha ziyade tahsil ağırlıklı sistemlerdir. Bu nedenle birinde eğitim, diğerinde ise öğretim yönü ağır basacaktır. Mümtaz Turhan, Doğu eğitim sisteminin temelinde koyduğu ampirik bilgi edinme sistemi ve zihniyetinin Batı tipi sistemden farklı olarak "*tam bir basirete yani önceden tahmin ve takdire müsait*" olmadığını belirtmiş, bu bilgi edinme sisteminin önceki deneyimlerden hareketle çalıştığını ve bir deneme-yanılma mantığından oluştuğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle Mümtaz Turhan'a göre Doğu sistemi önceden benzeri görülmemiş bir sorunla karşı karşıya kaldığında çaresiz kalmaktadır. Bu noktada ilk yaptığı şey, geçmişteki benzerlerini aramak, bulamadığında da yönlemsiz bir şekilde sonucu bilinmeyen bir deneme-yanılma süreci başlatmak olmuştur.⁵ Bir ölçüde eleştirel bir bakış açısı da taşıyan Batı lehine bu yorum, Mümtaz Turhan'da bilim zihniyeti açısından Doğu-Batı farklılığını belirtmektedir. Batı eğitim sisteminde ise farklılık, amaç bakımından öne çıkmaktadır. Batı modelinde, toplumsal işbölümü ve meslek edindirme kaygısı çerçevesinde eğitim süreci tüm basamaklarında belli bir sistem barındıran, birbirine sıkı sıkıya bağlı eğitim kademeleri şeklinde belirlemektedir. "*Cemiyetin iş bölümünün hemen her sahasında kullanılacak ilme ve ilmî düşünceye sahip insan yetiştirebilmek Garp medeniyetine mensup maarif sistemlerinin esas gayesini teşkil*" etmektedir.⁶ Bu aşamada Mümtaz Turhan'a göre Doğu-Batı farklılı-

³ A.g.e., s. 5-6.

⁴ A.g.e., s. 10.

⁵ A.g.e., s. 15.

⁶ A.g.e., s. 12.

ğış başka bir deyişle, 'sistematik' ve 'sistemsizlik' anlamında karşımıza çıkmaktadır. Turhan, öncesindeki tarihsel ve toplumsal dayanaklarını belirtmeden, konuya ilim anlayışlarındaki farklılık sınıflandırması ile başlamaktadır. Başka deyişle, ilim zihniyetlerine göre yapılan sınıflandırmanın tarihsel süreci vurgulanmamakta, konuya yalnızca bu farklılık açısından yaklaşmaktadır. Gerçekte bu ayırım, bir sebepten ziyade sonucun ifadesidir. Yani Doğu-Batı ilim zihniyetleri farklılığı, her iki medeniyetin tarihsel süreçlerinin bir sonucudur. Konuya bu açıdan da yaklaşılması, yani Batı ve Batı dışı medeniyetlerdeki düşünce biçimlerinin ve eğitim sistemleri farklılığının tarihî ve toplumsal temellerinin ortaya konması, daha geniş bir perspektifi sağlanması ve kaynağın doğru tespiti açısından önemlidir.

Ancak bu ayırım, sebebi her ne kadar farklı olsa da önemli bir durumu ortaya koymaktadır. Günümüzde birçok alanda olduğu Batı'dan aktarma sistemler, modeller, şemalarla toplumsal yapı tanımlamaları yapılmakta, bu tarz aktarmacılıkla sorunlara çözüm aranmaktadır. Eğitim sisteminde de aynı aktarmacı bakış açısı Batı ülkelerinde kullanılan, kimi zaman modası geçmiş öğretim modellerini ülkemize uyarlamaya çalışmakta, öğretim programları buna göre düzenlenmektedir. Bu modeller Batı yaşam tarzına göre oluşturulmuş ve kendi tarihsel süreci içinde şekillenmiş Batı insanına bir formasyon kazandırmak için planlanmış modellerdir. Aynı modellerin Batı dışı toplumlara uygulanması belli sorunları, muhtemel doku uyumsuzluklarını da beraberinde getirecektir. Evrensellik iddiaları kapsamındaki mevcut görüş, insanların belli ortak biyolojik özellikler taşıdığı ve ortak bilişsel gelişim süreçleri yaşadığı yönündedir. Bu şekilde eğitim süreçlerinin, başka deyişle bu bilişsel altyapının şekillendirilmesinin ortak bir programla gerçekleştirilebileceği düşüncesi hâkimdir. Dolayısı ile tüm insanlık için tek bir toplumsal evrim çizgisi oluşturma mantığı çerçevesinde tek bir eğitim sistemi de mümkün görülmektedir. Mümtaz Turhan'ın altını çizdiği husus bir yönüyle mevcut evrenselci görüşten farklı olarak medeniyetlerin farklı gelişim çizgilerinden hareketle, farklı bilim anlayışları ve farklı eğitim sistemleri olduğu yönündedir.

Mümtaz Turhan, Doğu ve Batı arasındaki farkı ortaya koyarken bir nitelik farkını belirtse bile, pedagojik düzlemde 19. yüzyıldan itibaren ortaya konan tek tipçi, şematizasyon yönü ağır basan açıklama girişimlerinin ötesinde getirdiği bu açıklama bu anlamda kayda değerdir. Sosyolojide Doğu-Batı farklılığını, daha doğrusu, Batı-Batı dışı farklılığını ortaya koyan ve gelişmişlik-azgelişmişlik bağlamında konuya yaklaşan açıklama girişimleri toplumsal yapı farklılığının altını çizmiştir. Ancak meselenin tarihsel süreç farkından toplumsal yapı farkına, oradan bilim anlayışına götürülmesi, bunun sonucunda da farklı pedagojilerin ortaya konması önemlidir. Bu durum, eğitim sistemimizde görülen, bahsedeceğimiz bazı aksaklıkların da giderilmesi açısından dikkate değerdir.

Bu noktada bir başka yorum, üzerinde durduğu temel konu olan Batılılaşma meselesinin eğitim sistemimize yansımaları değerlendirirken karşımıza çıkmaktadır. Mümtaz Turhan'a göre "bir cemiyet eğer, tarihin muayyen bir devresinde, başka

bir medeniyetin veya kültürün baskısıyla ani ve derin olarak içtimai yapısını, kültürünü değiştirir ve yeni bir istikamet tutmak zorunda kalırsa; bu tahavvüllerin ilk hamlede terbiye ve tahsil sistemine de aksetmesi tabiidir." Başka deyişle medeniyet dairesinin değiştirilmesi, ülkenin birçok kurumunda olacağı gibi eğitimde de yansımaları bulacaktır. Bu anlamda Batılılaşma derin bir toplumsal yapı değişimini içermekte, aynı zamanda eğitim sistemi de eski ve yeni medeniyet yapısı arasında bir değişim süreci yaşamaktadır. Mümtaz Turhan, bu değişim süreci içinde eğitim sisteminin yeni sürece tam anlamıyla cevap vermekten uzaklaşacağını, çünkü yeni dönemde ihtiyaçların da farklılaşacağını belirtmektedir. Bu sırada toplumun gerçek ihtiyaçları ile gündelik ihtiyaçlar arasındaki ayırım belirsizleşecek, geçici ihtiyaçlar öne çıkabilecektir. Bunun sonucunda eğitim sistemi gerçek toplumsal gerekliliklerden ziyade, *"yamalı bohça gibi, eklemeli, parçalı bir tarzda teşekkül"* edecektir. Sistemin genel görüntüsü, *"taklit edilmekte olan medeniyetin veya memleketin müesseseleri bir model gibi alınarak sathî ve formel bir şekilde kopye"* edilmiş bir şekilde belirecektir. Tanzimat'tan beri bu şekilde devam eden durum, Mümtaz Turhan'a göre aynı şekilde devam etmektedir. Sistemde gidilen değişiklikler *"yapılan ilaveler, tamamen arızî, tesadüfî, günlük ihtiyaçları tatmin maksadile yapılmış eklemeler ve taklidlerden ibarettir."* Bunun sonucunda genel bir amaçtan yoksun, ahenkli bir bütün özelliğini kaybetmiş bir sistem karakteri taşıyan bir eğitim olgusu ortaya çıkmıştır. Oysa ki Mümtaz Turhan'a göre gerçekleşen büyük bir medeniyet değişikliğidir ve eğitim sisteminde de buna uygun bir pozisyon alınması gereklidir.⁷ Mümtaz Turhan'ın altını çizdiği hususlar günümüzde de eğitim sisteminin temel problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk eğitim sistemi bugün de genel bir siyasetten yoksundur. Program geliştirme çalışmaları adı geçen yakın hedef, uzak hedef ve genel hedef kavramları belli belirsiz, net olmayan ifadelerde geçiştirilmekte, yakın vadede soyut birtakım amaçlar konmakla birlikte uzun vadeli programlanma ve siyaset inşasına gidilmemektedir. Bu nedenle yapılan uygulamalar da ancak günü kurtarmaya yönelik, kısa zamanda sonuç getirecek çalışmalarla sınırlandırılmaktadır. Bu durum, başta da belirttiğimiz gibi aynı sorunların aradan altmış yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen belirtildiği şekliyle devam ettiğini göstermektedir. Aradan geçen sürede iyileştirme kaygısı ile çalışmalar yapılmasına rağmen sorunlar altmış yıl önce belirtildiği şekliyle devam etmektedir. Bu durumda sorunun asıl kaynağının nerede olduğu sorusu gündeme gelecektir. On yıllardır üzerinde çalışılmasına rağmen bir sorun çözülemiyorsa, ya uygulanan yöntemlerde, ya da sorunun tespitinde bir yanlışlık olduğu muhakkaktır.

Mümtaz Turhan, eğitim sistemindeki sistemsizlik iddiasını ortaya koyduktan sonra bu durumun önüne nasıl geçilebileceği noktasındaki önerilerini dile getirmektedir. Bu anlamdaki en büyük zorluk, ileri sürülen çözüm önerilerinin gerek-

⁷ A.g.e., s. 13-15.

lilik ve önemine inanmak ve onları uygulamak olacaktır. Çünkü bu yolda uzun vadeli, bilgi ve uzmanlığa dayalı, külfetli, sorumluluk isteyen ve gösterişsiz çözümler çekici görünmemektedir. Niceliksel verilere dayanmayan ve bunlarla gösterilemeyen bir çözüm önerisi zaman kaybı diyerek reddedilmektedir. Bu nedenle uzun vadeli ve radikal tedbirlerin uygulanması bu şartlarda mümkün görülmemektedir. Revaçta olanlar göz alıcı, herkes tarafından kolayca benimsenebilen, ya da en azından itiraz edilemeyen tedbirlerdir. Bu nedenle Mümtaz Turhan'a göre eğitim alanındaki yaygın yanlış kanaatler de bu anlayışın eseridir ve her şeyden önce bu kanaatlerin düzeltilmesi gereklidir. Bu durum Mümtaz Turhan'ı Emrullah Efendi zamanından beri tartışılan "Tuba Ağacı Nazariyesi" kavramına götürmektedir. Turhan'a göre yanlış bir görüş de, bilimin aşağıdan başlayarak yukarıya doğru gerçekleşecek bir öğretim hareketi ile tesis edileceğidir. Meseleyi tersten ele alacak bu iddia, günün şartları içinde eğitim davasını daha da zorlaştıracaktır. Çünkü "bu davanın güttüğü hedefe varabilmek için her şeyden evvel yüz binlerce muallime, on binlerce ilk ve orta mektebe, yüzlerce liseye ve beher bir, bir buçuk milyon nüfusa bir tane düşmek üzere de en aşağı on beş üniversiteye ihtiyaç vardır."⁸ Bu anlamda iddia edilen şey tabandan başlayarak milleti eğitmek ve en tepede piramidi tamamlamak şeklinde görülmektedir. Bunun sonucu okuma-yazma seferberliğinden, okullaşma oranının artırılmasına kadar birçok alanda kendini gösterecektir. Günümüzde de bu anlayışın ortaya koyduğu sayısal verileri görmek mümkündür. Başka deyişle eğitim sisteminde Turhan'ın eleştirdiği görüş hakimiyet kazanmış ve sonraki altmış yılda da bu doğrultuda çalışmalarla daha çok niceliksel verilere dayanan bir sistem oluşturulmuştur. Ancak Mümtaz Turhan'a göre ülkedeki sıkıntının kaynağında okuma yazma bilenlerin sayısal azlığı değil aydın kitlenin yeterli donanımına sahip olmaması yatmaktadır. Sorunların kaynağında yeterli derecede uzmanın bulunmaması yatmaktadır. "Bu itibarla mevcuda aynı cinsten daha birkaç yüzbin belki de milyonlarca münevver katmak yerine ... beşyüz tane birinci sınıf ilim adamımız olabile ve onların memleket işlerinde fikirleri alınsa çok kısa zamanda Türkiye'nin çehresi değişebilir." Bu anlamda cehaletin kaynağı ve ortadan kaldırılması anlamında Turhan, mevcut görüşten farklı düşünmektedir. Turhan'a göre "cehaletin yalnız okuma yazma bilmeyenler tarafından temsil edildiğini düşünmek hiç şüphesiz doğru değildir. Türkiye'deki cehaletin hakiki mümessilinin bugünkü münevver olduğunu unutmamak lazımdır."⁹ Aynı zamanda halkın cehaleti konusunda da Turhan mevcut algıdan farklı olarak meselenin okuma yazma ile doğrudan ilgili olmadığını, "iyi bir idareye ve hakiki bir münevvere sahip olan memleketlerde halkın cehaleti hiçbir vakit memleketin ilerlemesine, zenginleşmesine mani olamamıştır."¹⁰ Dolayısıyla esas mesele tabanın cehaletini orta-

⁸ A.g.e., s. 18.

⁹ A.g.e., s. 19-20.

¹⁰ Mümtaz Turhan, *Garplışmanın Neresindeyiz?*, İstanbul, Yağmur Yayınları, 5. Bs., 1972, s. 77.

dan kaldırmak değil, tepede nitelikli bir kitle yaratmak olmalıdır. Ona göre, birinci sınıf bir kurmay heyetinden ve subay kadrosundan yoksun, kalabalık ama sadece erlerden oluşan bir ordu ne ise, hedefsiz ve genel eğitim modasına uygun olarak yetiştirilen bir aydın kitlesi de aynıdır ve her ikisi de memleketin kalkınmasının değil, iktisaden yıkılmasının sebebi olacaktır. Bu anlamda Mümtaz Turhan, “Tuba Ağacı Nazariyesi” doğrultusunda eğitim sisteminin yukarıdan aşağıya doğru biçimlendirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Tabandan tavana bir eğitim seferberliğinden ziyade öncelikle çatının dizayn edilmesi, ardından sağlam bir çatının altına binanın inşasını zorunlu görmektedir. Buna göre, bu anlamda örneğin yüksek öğretim kurumlarının beklenen düzeyde olmaması durumunda ilk ve orta öğretimin düzeltilmesinin bir anlamı yoktur.

Bütün bu sorun tespitlerinden ve yanlış çözüm önerisi eleştirilerinden sonra Mümtaz Turhan, eğitim meselesinin çözümü için kendi önerilerini de ortaya koymuştur. Başta da belirttiğimiz gibi birçok alanda gerçekleşecek ilerlemenin ana unsurunun eğitimde ilerleme olduğunu belirten Mümtaz Turhan’a göre “*Türkiye’yi kurtaracak ve onun muasır medeniyet seviyesine ulaşmasını temin edebilecek yegâne sistem Maarif Sistemi*”¹¹ olarak belirlemektedir. Bu nedenle eğitimdeki gelişme, nitelikli kadroların yetişmesini sağlayacağı için diğer kurumlarda da nitelikli bir ileri gidişin temelini oluşturacak, böylece bu alandaki gelişme, insan unsuru bağlamında bir ilerleme sağlayacağı için diğer alanlara da kaynaklık edecektir. Mümtaz Turhan eğitim sistemindeki çözüm önerilerini “hal çareleri ve tedbirler” başlığı altında sıralamaktadır.¹² Bu öneriler, “*Hakiki Garphılaştırmanın veya İleri Bir Millet Olmanın Ameli ve Esas Şartları*” alt başlığı ile birlikte verilmekte ve Mümtaz Turhan’ın temel meselesi olan Batılılaşma bağlamında ele alınmaktadır. Bu anlamda eğitim meselesi de Batılılaşmanın bir aracı, bu sürecin önemli bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mümtaz Turhan’ın hal çareler bağlamındaki iki esaslı önerisi Avrupa ve Amerika’ya öğrenci göndermek ve bu sürecin doğal bir sonucu olarak ülkede araştırma enstitüleri açmaktır. Turhan, yurt dışına öğrenci gönderme olayının eski cazibesini kaybetmiş olduğunu kabul etmekte ve bunun nedenlerini de sıralamaktadır. Buna göre gönderilen öğrencilerin amaç ve hedefinin doğru tayin edilemeyişi, gittikleri yerde planlama ve kontrollerinin sağlanmayışi ve geldiklerinde öğrenim gördükleri alanda değerlendirilmeyişi sistemin aksamasına eden olmuştur. Öğrenci gönderme işine daha planlı, daha şuurulu ve sayılan hatalardan arındırılmış şekilde yeniden başlamak gerekmektedir. Bunun için öncelikle gönderilecek talebenin her şeyden önce ilmî bir şekilde seçilmesi ve planlı bir eğitim sürecinden sonra çalışabilmeleri, körelmemeleri için uygun zeminler hazırlanması gereklidir. Araştırma

¹¹ Dr. Hasan Küçük, *Türk Milliyetçiliğinin Büyük Önderlerinden Prof. Dr. Mümtaz Turhan: (Bütün Yönleriyle)*, İstanbul, Türdav Yayınları, 1977, s. 91.

¹² Mümtaz Turhan, *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri*, s. 61-70.

enstitüleri kurma fikri ise yurt dışına öğrenci gönderme fikrinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Tahsilden dönen öğrencilerin çalışma mekanları bu enstitüler olacaktır. Bu gençlerin bir buçuk asırlık bir tecrübe ile sabit bulunan mevcut kurumlar içine serpiştirilmesi, heder edilmesi yerine bunlara çalışma ortamı sağlamak, muhtaç olunan ilmî ve fikri gelişmeyi sağlayacak ve böylece hakiki Batılılaşma gerçekleşmiş olacaktır. *“Bu enstitülerin vazifesi, umumi ve memlekete ait mevzular, meseleler üzerinde araştırmalar yapmak, bunların neticelerini, herkesin faydalanması için neşretmek, hükümete icraatında rehber olmak, halka yol göstermek, memlekette ilim havası yaratmak, zihin mahsullerini kıymetlendirmek sureti ile hakiki fikir hayatı meydana getirmektir.”*¹³ Enstitülerin bağımsız bir teşkilat halinde ve doğrudan doğruya Başbakanlık veya Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne bağlanması gerekliliğini savunan Mümtaz Turhan’a göre sorumluluklarının da yalnızca bu makamlara karşı olması gerektiğini belirtmektedir. Böylece milli eğitim sisteminden bağımsız, ayrı bir bilimsel üretim merkezleri ortaya çıkacak, enstitüler, örneği daha TÜBİTAK ve TÜBA bağlamında görülecek bir bilimler akademisi görüntüsü kazanacaktır. Bu akademiler ülkenin bilimsel ilerlemesinin altyapısını oluşturarak hem akademik anlamda hem de marif düzeyinde ülkenin dört yanına yayılarak tepeden aşağıya bir gelişmenin başlatıcısı olacaklardır. Mümtaz Turhan, enstitülerin tek başına yeterli olamayacağını, bunların başka kurumlar ve teşkilatlarla takviye edilmesi gerektiğini belirtir. Bu enstitülerde yetişmiş kişiler ile birinci sınıf bilim adamları temin edilmiş olup, bu insanların ayrıca üniversitelerde vazifelendirilip, buraları taşıdıkları isme layık bir kurum haline getirmeleri gerekmektedir. Bugün üniversitelerimiz çeşitli sebeplerden kaynaklanan aksaklıklar zinciri içindedir.¹⁴ Bu anlamda Turhan’ın önerisi bu kurumların da ıslahı ve kadroların yenilenmesi için gerekli insan kaynağını sağlaması açısından önemlidir.

Enstitülerin ve yükseköğretimin ıslahının yanı sıra Mümtaz Turhan’ın tepeden tırnağa doğru düzenleme teorisi gereğince liselerin, orta ve ilköğrenimin de ıslahı gereklidir. Ona göre *“gerçek manada bir üniversiteye sahip olabilmek için liseyi mutlaka milletlerarası seviyeye çıkarmak lazımdır.”* Bunun için;

- Yeterli miktarda kaliteli öğretmen, modern öğretim metotları ve müfredat,
- Orta dereceli meslek okullarının lise seviyesine çıkarılması,
- Kaliteli öğretmen ihtiyacını karşılamak için eğitim fakülteleri,
- Modern hayatın işbölümü kuralları çerçevesinde yetenek ve eğilimlere göre yapılan bir seçme sistemi, gibi çalışmalar yapılmalıdır.¹⁵

Bu maddelerin yerine getirilmesi Mümtaz Turhan’a göre gerçek bir Batılılaşmanın Türkiye’de gerçekleşmesini sağlayacaktır. Turhan’ın ilk ve ortaöğrenim konu-

¹³ A.g.e., s. 66.

¹⁴ Mümtaz Turhan, *Üniversite Problemi*, İstanbul, Yağmur Yayınları, 1967, s. 11-48.

¹⁵ Hasan Küçük, a.g.e., s. 108-109.

sundaki görüşleri de sürekli bir üst aşamaya göre şekillenmeyi sağlamalıdır. Buna göre tepeden başlayan iyileşme hareketinin aşağıya doğru ilerleyen her safhasında bir alt kademe üst kademeye göre şekillenecek, böylece tepeden inşa edilmeye başlanan piramit en aşağıda sağlam temellere kavuşacaktır. Bu şekilde sağlam bir çatı ve sağlam temellere kavuşan maarif sistemimiz, hakiki bir Batılılaşma sürecinin en önemli unsurunu oluşturarak memleketin ilerlemesinin temel dinamiğini teşkil edecektir.

Mümtaz Turhan'ın "maarif davası" hakkında ileri sürdüğü görüşleri kısaca özetlemeye çalıştık. Turhan, yaklaşık iki yüz yıldır devam eden Batılılaşma sürecinin aydın kadro tarafından önemli destekçilerinden biridir. Tanzimat döneminin Kıta Avrupası eksenli Batıcılığını, 1950'li yılların gündeminde Amerikan eksenli modernleşme düzleminde savunmuş, milliyetçi ve muhafazakâr çizgisi bu düzlemin ana hedefleri çerçevesinde oluşmuştur.¹⁶ Bu anlamda Mümtaz Turhan, ikinci dünya savaşı sonrasında yeniden şekillenen dünya egemenlik ilişkilerinde Türkiye'nin konumu çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir düşünce adamıdır. Ele aldığı konulardaki görüşleri de bu çerçeve içinde anlam kazanacaktır. Eğitim konusundaki temel kaygısı kendi deyimi ile "hakikî" Batılılaşmanın gerçekleşmesi için uygun altyapı yaratılması kaygısıdır. Bu anlamda Mümtaz Turhan'ın eğitim önerileri Batılılaşma önerisi ile paraleldir ve bu sürecin altında anlam kazanmaktadır. Ülkemizin ve Türk sosyolojisinin ana sorunu Batılılaşma sorunudur. Ana eksenle yürütülmeye çalışılan bu siyaset, iki yüz yılı aşkın bir süredir devam etmekte ve ülkenin bütün kurumları bu siyaset çerçevesinde dizayn edilmeye çalışılmaktadır. Yönetim kademesinde ve öncelikle askerî alanda başlayan Batılılaşma eğilimleri ve tercihleri sürecin ilerleyen dönemlerinde toplumu dönüştürme çabasına da dönüşmüş ve eğitim sisteminden gündelik yaşamı düzenlemeye kadar halka da yayılmak istenmiştir. Bu anlamda son iki yüz yıllık süreç "tepeden tırnağa" bir Batılılaşma sürecidir denilebilir.

Ancak, iki yüz yıldır bu sürecin yaşanmasına rağmen sorunlar gerçek anlamıyla çözülememiş, aksine yeni sorunlar gündeme gelmiştir. Sürecin başlangıcındaki temel gaye dikkate alındığında günümüzde geline durumda başlangıçtaki hedeflere ulaşamadığı görülmektedir. Aynı durumu eğitim alanında da görmek mümkündür. Yaklaşık 60 yıldır -Emrullah Efendi dönemi düzenlemesini de hesaba kattığımızda 100 yıldır- benzer söylemler ortaya konduğuna, aynı problemler gündeme getirildiğine göre sorunların bu alanda da çözülemediği görülmektedir. Bu durumda ya sorun tespitinde, ya da çözüm önerilerinde bir hata yapıldığı ortadadır. Mevcut eğitim sistemi, Batılılaşma siyasetinin bir yansıması olduğuna göre, meselenin sorunlarının bu siyaset temelinde belirlediği ortaya çıkmaktadır.

¹⁶ Mehmet Aygün, *Türkiye'de Amerikan Eksenli Muhafazakârlık: Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Tartışmaları*, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013.

Bir medeniyet dairesinden diğerine geçilirken, gerek ana tercihin, gerekse uygulamanın doğal sonucu olan aksaklıklar yıllarca çözilemeyen ve tartışılan sorunları üretmiştir. Bu anlamda gerçek bir ilerlemeden söz etmek mümkün değildir. Eğitim sisteminde de belirttiğimiz durumun bir yansıması olarak ana siyasetle bağlantılı ve ülke gerçeklerinden de kopuk olmayan bir eğitim siyaseti oluşturulamamakta, uzun vadeli çözümlere gidilememektedir.

Türkiye'nin eğitim siyasetinin ana görüntüsü, geçerli bir siyasetten yoksun olduğu için Batı modellerinin kötü bir kopyası ve taklidinden öteye geçememekte, uzun vadeli planlar ve çözümler yerine kısa süreli çözüm denemeleri ve bütüncül çözümler yerine parça tedbirlerin alınması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yapılan çalışmalar ancak niceliksel verilere dayalı iyileştirme çabalarından öteye gidememekte, niteliksel ve bütünlüklü bir çözüm gerçekleştirilememektedir. Bu durumun doğal bir yansıması olarak da bugün eğitim sistemi içindeki lise ve üniversite eğitim almakta olan genç kitlenin büyük çoğunluğunda bireysel hedefler ve kendi geleceğini güvence altına almak dışında ülkenin somut ve uzak hedefleri ile bağlantılı gelecek projeleri yoktur. Genç kitle ancak ülkenin uzak hedefleri ile paralel amaçlar edinirse gerçekten eğitim sistemimiz başarılı kabul edilebilir. Bunun dışındaki bireysel meslek edinme çabaları kişilerin kendini kurtarmaktan öteye geçmeyecektir. Bunun için de eğitim sistemimizin ancak, genel bir siyaset çerçevesinde planlanan uzun vadeli hedefler ile bir bütünlük kazanması gereklidir. Aksi halde bu yamalı bohça durumu ve günü kurtarma çabaları önümüzdeki yıllar boyunca amaçsız nesiller yetiştirmekten öteye gidemeyecek, bir altmış yıl daha aynı sorunlar konuşulmaya, tartışılmaya devam edecektir.